

Márkus Tibor

Akkordok II. – Négyeshangzatok

A követelménymodul megnevezése:

Zenész alapmodul

A követelménymodul száma: 1436-06 A tartalomlelem azonosító száma és célcsoportja: SzT-007-50

AKKORDOK II. – NÉGYESHANGZATOK

ESETFELVETÉS – MUNKAHELYZET

Tanulmányozza és zeneművek elemzéseiben, kompozícióiban és hangszeres játékában alkalmazza a négyeshangzatok és fordításaik elméleti alapjait!

SZAKMAI INFORMÁCIÓTARTALOM

NÉGYESHANGZATOK

Legalább három különböző magasságú, egyidejűleg megszólaló hangot akkordnak, más néven harmóniának nevezünk. Az akkord összetevőinek számától függően megkülönböztetünk hármas- négyes- ötös- (..és így tovább) hangzatokat. Az akkordok a zene vertikális építőelemei. Legkisebb egysége a hármashangzat. Ha a hármashangzatot kibővítjük egy, a hármashangzat hangjaitól eltérő magasságú hanggal, négyeshangzatot kapunk.

Négy, egymástól bármilyen hangtávolságra lévő különböző magasságú egyidejűleg megszólaló hang négyeshangzatot alkot, általános értelemben négyeshangzat alatt – hasonlóképpen a hármashangzathoz – mégis a tercépítkezésű hangzatokat értjük, és ezeket alkalmazzuk a zenében a leggyakrabban. A tercépítkezést figyelembe véve, a hármashangzatokhoz képest a négyeshangzatok új építőeleme a szeptim. A klasszikus zenében ezért a négyeshangzatokat szeptimakkordoknak is nevezik. Ezen a ponton eltér a klasszikus zene és a jazz zeneelmélete.

A klasszikus elmélet a négyeshangzatokat diatonikus előfordulási helyük szerint különbözteti meg egymástól (például: „dúrbéli VII. fokú szeptimakkord”). A jazz elmélete szerint az elnevezés a négyeshangzat felépítésére, összetevőire utal. A kiindulási pont a négyféle hármashangzat (dúr, moll, bővített, szűkített), amelyekre a tercépítkezés következtében az újabb elem, a szeptim épül. Ez utóbbi hangköz kétféle színezetű lehet, ezért az így nyert lehetőségek száma nyolc (négyféle hármashangzatra kétféle szeptimet építünk). Mivel azonban az összhangzatos moll VII. fokára diatonikusan olyan négyeshangzat épül, amely szűkített szeptimet tartalmaz, ezért az állomány száma kilencre bővül. Az így nyert akkordok elnevezése tartalmazza a hármashangzat nevét, valamint az alaphangra épülő szeptim színezetét. Amennyiben nagy szeptimről van szó, a harmónia neve major, kis szeptim esetében pedig szeptim, vagy hetes végződést kap. Például: moll major: moll hármashangzat nagy szeptimmal. Vagy bővített szeptim: bővített hármashangzat kis szeptimmal. Az említett elnevezések alól kivételt képez a szűkített szeptim, mivel ennél az akkordnál a szűkített jelző a szeptimre, nem pedig a hármashangzatra utal. Vagyis ez a harmónia szűkített hármashangzathoz és az alaphangtól számított szűkített szeptimhez – vagyis csupa kis tercből – áll.

Előbbiekből következőleg a szűkített hármashangzathoz és kis szeptimhez álló négyeshangzat neve nem szűkített szeptim – bár a felépítés logikája ezt az elnevezést indokolná –, hanem félszűkített. Itt hívom fel a figyelmet az enharmonikus akkordokra. Az előbb említett félszűkített akkordot gyakran moll7/5b néven aposztrofálják. Bár hangjaiban megegyezik a félszűkítetttel, mégis attól eltérő harmóniáról van szó, mert más a származtatása, ebből következőleg a felépítése. Ugyanis a moll7/5b alterált akkord, mivel kiindulási pontja a moll7 négyeshangzat, amelynek kvintjét lefelé módosítjuk. A félszűkített felépítésében azonban a kiindulópont a szűkített négyeshangzat, amelyre a tercépítkezés folytatásaként felépítjük az alaphangról számított kis szeptimet.

Dúr maj Dúr 7 Moll maj Moll7 Bőv.maj Bőv.7 Szúk.maj Félszűkített Szűkített 7

1. ábra. A jazzben használt 9 féle tercépítkezésű négyeshangzat

Az így nyert négyeshangzatok terce a jelleget, szeptimje a funkcióját határozza meg. Ezért e két elem nem alterálható. A szeptim önmagában azonban nem mindig határoz meg egyértelműen funkciót, mert nem csak oldódási iránya, hanem a hangrendszerek fokain diatonikus előfordulási helye is mérvadó. Például a moll szeptimet, annak ellenére, hogy a dúr hangrendszer I. fokának tercokon akkordja, szinte mindig szubdomináns funkcióként alkalmazzuk a jazzben oly gyakran előforduló II–V–I kadencia miatt.

NÉGYESHANGZATOK FUNKCIÓI

Ahhoz, hogy megvizsgáljuk, hogy a négyeshangzatok milyen funkcióval bírnak, ismernünk kell diatonikus előfordulási helyüket a hangrendszerek különböző fokain. Így, a főfunkciókkal való tercrokonságuk alapján következtethetünk funkciójukra.

	Dúr	Összhangzatos moll	Melodikus moll
	fokain előfordulnak	fokain előfordulnak	fokain előfordulnak
Dúr major	I.,IV.	VI.	-
Dúr 7	V.	V.	IV.,V.
Moll major	-	I.	I.
Moll7	II.,III.,VI.	IV.	II.
Bővített major	-	III.	III.
Bővített 7	-	-	-
Szűkített major	-	-	-
Félszűkített	VII.	II.	VI.,VII.
Szűkített 7	-	VII.	-

A táblázatból látható, hogy a bővített7, illetve a szűkített major nem fordul elő diatonikusan a három hangrendszer egyik fokán sem, ezért ebből a szempontból nem lehet megítélni funkciójukat. A négyeshangzatok funkciójának meghatározásának másik megközelítése a zenei gyakorlat (erre az előbbi fejezetben, a moll szeptim említésével hoztunk példát), illetve a különböző zeneelméleti rendszerek. Például az összhangzatos moll VII. fokára épülő harmóniát a hagyományos funkciós gondolkodás egyértelműen dominánsként használja, a tengelyrendszer viszont szubdominánsként is kezelheti, mivel az említett funkciójú tengelyen található. Ezek után az előbbi szempontok figyelembe vételével tekintsük át a négyeshangzatok funkcióit!

Négyeshangzatok	Funkciók
Dúr major	Tonika
Dúr 7	Domináns
Moll major	Mollbéli Tonika
Moll7	Szubdomináns mellékfunkció

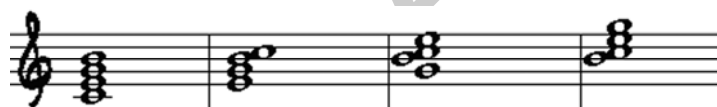
Bővített major	Mollbéli Tonikai mellékfunkció
Bővített 7	Domináns (alterált)
Szűkített major	Bizonytalan
Félszűkített	Mollbéli Szubdomináns
Szűkített 7	Mollbéli Domináns mellékfunkció

NÉGYESHANGZAT FORDÍTÁSOK

Ha egy hangköz, vagy akkord alaphangja a basszus szólamot képezi, alaphelyzetről, ha pedig felépítése olyan, hogy nem az alaphangja, hanem más összetevője képezi a basszus hangot, fordításról beszélünk.

A négyeshangzatnak egy alaphelyzete és három fordítása létezik. A fordítás elnevezése a fordítás következtében a basszus- és szepitmhang, valamint a basszus és alaphang közt létrejövő hangközök szerkezeti meghatározása.

Alaphelyzet Kvintszext ford. Terckvart ford. Szekund ford.

2. ábra. A négyeshangzatok fordításai

A zenetörténetben a romantikus korszakig szinte kizárólag hármashangzatokat, illetve azok fordításait alkalmazták. Mindössze kétféle négyeshangzat volt használatos (dúr szeptim és szűkített szeptim), azok domináns funkciói, vagyis feszítő, disszonáns szerepei miatt. A négyeshangzatokat, és alterált akkordokat a romantika fedezte fel, és kezdte alkalmazni.

A négyeshangzatok felépítésében a terceken kívül természetesen alkalmazhatjuk a hangközök másik két szerkezeti elemét (2 és 4), illetve ezek kombinációját. A kvart hangközökből építkezőket kvartakkordoknak, más néven sus harmóniaknak, a szekund építkezésű akkordokat hangfürtöknek, más szóval clustereknek nevezzük. Ezek az akkordok már nem rendelkeznek, vagy sok esetben bizonytalanok mind jelleg, mind pedig funkció szempontjából.

A négyeshangzatokra tovább építhetünk összetevőket, de amennyiben folytatjuk a tercépítkezést, a további elemek túllépnek az alaphangtól számított oktáv hangterjedelmen, ezért ezeket „felső tartománynak”, idegen szóval „upper structures”-nek hívjuk. Az upper structures elemek nem befolyásolják a harmóniát sem jelleg, sem funkció szempontjából. A tercépítkezést általában heteshangzatig folytatjuk. A hétfokú hangrendszerek fokaira építhetünk diatonikus heteshangzatokat, amelyek az illető fokról kiinduló modalitás vertikális megfelelőjét fejezik ki. Ezeket a harmóniákat idegen szóval pandiatonikus akkordoknak nevezzük. A jazzben gyakran példaként említett pandiatonikus akkord a Miles Davis által használt So What ötöshangzat, amely az alaphangra épülő három tiszta kvart és az ezekre épülő nagy terc elemet tartalmazza. Ez nem más, mint a természetes pentaton hangrendszert kifejező pandiatonikus akkord.

TANULÁSIRÁNYÍTÓ

1. Tanulmányozza a hangrendszerek fokaira diatonikusan építhető négyeshangzatokat!
2. Keressen példákat ismert zeneművekből négyeshangzatok és azok fordításainak bontásaira (például: „All of me” dúr szext bontás.)!
3. Tanulmányozza a tercépítkezésű négyeshangzatok alaphelyzetének, és azok fordításainak hangközviszonyait!

ÖNELLENŐRZŐ FELADATOK

1. feladat

A feladatokat zongorán lejátszva, illetve a tanulmány kottaképe alapján ellenőrizheti. Mindkét esetben nagyon fontos a hangrendszer hangjainak biztos ismerete. Amennyiben kottaképet készít, ne feledje el az esetleges módosító jeleket minden esetben kitenni (például a összhangzatos moll esetében a g hang felemelését), különben megtévesztő lesz a harmóniai elemzés! Jó szolmizációs képességgel rendelkező tanulók szolmizálva is énekelhetik a feladatokat. Zongorán kívül saját hangszeren is ajánlott a feladatokat lejátszani.

2. feladat

Fontos a zeneművek tudatos hallgatása. A napi gyakorlatban, rádióhallgatás közben, vagy az éppen megtanulandó mű megfigyelésekor tudatosan törekedjen az azokban előforduló hármashangzatok megfigyelésére. A feladatokat zongorán lejátszva, illetve a darabok kottaképe alapján ellenőrizheti. Jó szolmizációs képességgel rendelkező tanulók szolmizálva is énekelhetik a feladatokat. Zongorán kívül saját hangszeren is ajánlott a feladatokat lejátszani.

3. feladat

A feladatokat zongorán lejátszva, illetve a tanulmány kottaképe alapján ellenőrizheti. Jó szolmizációs képességgel rendelkező tanulók szolmizálva is énekelhetik a feladatokat. Zongorán kívül saját hangszeren is ajánlott a feladatokat lejátszani.

MEGOLDÁSOK

1. feladat

Dúr skála fokaira diatonikusan építhető négyeshangzatok:

I.:dúr major, II.:moll 7, III.:moll 7, IV.:dúr major, V.:dúr 7, VI.:moll 7, VII.:félszűkített

Összhangzatos moll skála fokaira diatonikusan építhető négyeshangzatok:

I.:moll major, II.:félszűkített, III.:bővített major, IV.:moll7, V.:dúr7, VI.:dúr major, VII.:szűkített7

Melodikus moll skála fokaira diatonikusan építhető négyeshangzatok:

I.:moll major, II.:moll7, III.:bővített major, IV.:dúr7, V.:dúr7, VI.:félszűkített, VII.:félszűkített

2. feladat

Nagyon sokféle megoldás létezik. Néhány tipikus példa: „La cumparsita”: dúr7 alap. „I’m so pritty”: dúr major terckvart fordítás. Debussy műveiben nagyon gyakran előfordulnak a félszűkített akkordok és azok fordításai.

3. feladat

Az oszlopok tetején szereplő számpárok a négyeshangzat szólamait jelzik alulról felfelé haladva

	1-2	2-3	3-4	1-3	1-4	2-4
Dúr major alap	N3	K3	N3	T5	N7	T5
Dúr major kvintszept fordítás	K3	N3	K2	T5	K6	T4
Dúr major terckvart fordítás	N3	K2	N3	T4	N6	T4
Dúr major szekund fordítás	K2	N3	K3	T4	K6	T5

AKKORDOK II. – NÉGYESHANGZATOK

Dúr alap	7	N3	K3	K3	T5	K7	Sz5
Dúr kvintszext fordítás	7	K3	K3	N2	Sz5	K6	T4
Dúr terckvart fordítás	7	K3	N2	N3	T4	N6	B4
Dúr szekund fordítás	7	N2	N3	K3	B4	N6	T5
Moll major alap		K3	N3	N3	T5	N7	B5
Moll major kvintszext fordítás		N3	N3	K2	B5	N6	T4
Moll major terckvart fordítás		N3	K2	K3	T4	K6	Sz4
Moll major szekund fordítás		K2	K3	N3	Sz4	K6	T5
Moll 7 alap		K3	N3	K3	T5	K7	T5
Moll kvintszext fordítás	7	N3	K3	N2	T5	N6	T4
Moll terckvart fordítás	7	K3	N2	K3	T4	K6	T4
Moll szekund fordítás	7	N2	K3	N3	T4	N6	T5
Bővített major alap		N3	N3	K3	B5	N7	T5

Bővített major kvintszext fordítás	N3	K3	K2	T5	K6	Sz4
Bővített major terckvart fordítás	K3	K2	N3	Sz4	K6	T4
Bővített major szekund fordítás	K2	N3	N3	T4	N6	B5
Bővített alap	7 N3	N3	Sz3	B5	K7	Sz5
Bővített kvintszext fordítás	7 N3	Sz3	N2	Sz5	K6	Sz4
Bővített terckvart fordítás	7 Sz3	N2	N3	Sz4	K6	B4
Bővített szekund fordítás	7 N2	N3	N3	B4	B6	B5
Szűkített major alap	K3	K3	K3	Sz5	N7	B5
Szűkített major kvintszext fordítás	K3	K3	K2	B5	N6	B4
Szűkített major terckvart fordítás	K3	K2	K3	B4	N6	Sz4
Szűkített major szekund fordítás	K2	K3	K3	Sz4	N6	Sz5

AKKORDOK II. – NÉGYESHANGZATOK

Félszűkített alap	K3	K3	N3	Sz5	K7	T5
Félszűkített kvintszext fordítás	K3	N3	N2	T5	N6	B4
Félszűkített terckvart fordítás	N3	N2	K3	B4	N6	T4
Félszűkített szekund fordítás	N2	K3	K3	T4	K6	Sz5
Szűkített 7 alap	K3	K3	K3	Sz5	Sz7	Sz5
Szűkített 7 kvintszext fordítás	K3	K3	B2	Sz5	N6	B4
Szűkített 7 terckvart fordítás	K3	B2	K3	B4	N6	B4
Szűkített 7 szekund fordítás	B2	K3	K3	B4	N6	Sz5

A hangközgyűjteményben természetesen rendszert fedezhetünk fel, ha rájövünk, hogy az alaphelyzethez viszonyítva melyik hangköz, vagy annak fordítása jelenik meg a négyeshangzatok megfordítása következtében.

IRODALOMJEGYZÉK**FELHASZNÁLT IRODALOM:**

- Frank Oszkár: Alapfokú zeneelmélet (Zeneműkiadó 1973)
- Darvas Gábor: A zene anatómiája (Zeneműkiadó 1975)
- Gonda János: Jazz (Zeneműkiadó 1979)
- Gonda János: A rögtönzés világa 1–3 (EMB 1997)
- Bill Dobbins: The Contemporary Jazz Pianist (Charles Collin, New York)
- Mark Levine: The Jazz Piano Book (Shar Music Co.)
- Márkus Tibor: Alapfokú jazzoktatás. Jazzelmélet (Szakdolgozat Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Jazz-tanszék, 1996)

AJÁNLOTT IRODALOM:

A(z) modul –as szakmai tankönyvi tartomeleme

felhasználható az alábbi szakképesítésekhez:

A szakképesítés OKJ azonosító száma:

A szakképesítés megnevezése

A(z) 1436–06 modul 007–es szakmai tankönyvi tartalomeleme felhasználható az alábbi szakképesítésekhez:

A szakképesítés OKJ azonosító száma:	A szakképesítés megnevezése
54 212 02 0010 54 01	Kántor-énekvezető
54 212 02 0010 54 02	Kántor-kórusvezető
54 212 02 0010 54 03	Kántor-organista
54 212 03 0010 54 01	Jazz-énekes
54 212 03 0010 54 02	Jazz-zenész (a hangszer megjelölésével)
54 212 04 0010 54 01	Hangkultúra szak
54 212 04 0010 54 02	Klasszikus zenész (a hangszer megjelölésével)
54 212 04 0010 54 03	Magánénekes
54 212 04 0010 54 04	Zeneelmélet-szolfézs szak
54 212 04 0010 54 05	Zeneszerzés szak
54 212 05 0010 54 01	Népi énekes
54 212 05 0010 54 02	Népzeneész (a hangszer megjelölésével)
31 212 01 0010 31 01	Szórakoztató zenész II. (hangszer és műfaj megjelölésével)

A szakmai tankönyvi tartalomelem feldolgozásához ajánlott óraszám:

38 óra

MUNKANYAG

A kiadvány az Új Magyarország Fejlesztési Terv
TÁMOP 2.2.1 08/1-2008-0002 „A képzés minőségének és tartalmának
fejlesztése” keretében készült.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósul meg.

Kiadja a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet
1085 Budapest, Baross u. 52.
Telefon: (1) 210-1065, Fax: (1) 210-1063

Felelős kiadó:
Nagy László főigazgató